

Щербан Тетяна Дмитрівна

*доктор психологічних наук, професор
Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна*

Гоблик Володимир Васильович

*доктор економічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет
м. Мукачево, Україна*

Щербан Татьяна Дмитриевна

*доктор психологических наук, профессор
Мукачевский государственный университет
г. Мукачево, Украина*

Гоблик Владимир Васильевич

*доктор экономических наук, доцент
Мукачевский государственный университет
г. Мукачево, Украина*

Scherban Tatiana Dmytrivna

*doctor of psychology sciences, associated professor of psychology department
Mukachevo state university
Mukachevo, Ukraine*

Hoblyk Volodymyr Vasylyovych

*doctor of economic sciences, associate professor
Mukachevo state university
Mukachevo, Ukraine*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ПРОФВІДБОРУ

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В СИСТЕМЕ ПРОФОТБОРА

RESPONSIBILITY IN PROFESSIONAL SELECTION SYSTEM

Анотація. У статті розглянуто фактор відповідальності фахівців, як найважливіша умова їх професійного зростання. Питання відповідальності особистості аналізується як чинник готовності до професійної діяльності, атрибуції професійного успіху. Результати емпіричного дослідження дозволили виокремити якості особистості, які впливають на формування відповідальності, професійний відбір.

Ключові слова: професійний відбір, відповідальність, відповідальність у прийнятті рішень, успіх у професійній діяльності.

Аннотация. В статье рассмотрены фактор ответственности специалистов, как важнейшее условие их профессионального роста. Вопрос ответственности личности анализируется как фактор готовности к профессиональной деятельности, атрибуции профессионального успеха. Результаты эмпирического исследования позволили выделить качества личности, которые влияют на формирование ответственности, профессиональный отбор.

Ключевые слова: профессиональный отбор, ответственность, ответственность в принятии решений, успех в профессиональной деятельности.

Summary. The responsibility factor of specialists as the most important condition of their professional growth has been considered in the article. The issue of responsibility is analyzed as individual factors: readiness for professional activities; attribution of professional success. The results of empirical studies allowed to distinguish personality traits that affect the formation of responsibility and professional selection.

Key words: professional selection, responsibility, responsibility in decision-making, success in professional activities.

Сьогодні все більшої актуальності в науковій системі організаційної психології набуває дослідження тематики професійного відбору фахівців. Серед першочергових завдань науковці відмічають підвищення ефективності функціонування професійних спільнот такими працівниками, які мають необхідні якості для успішного оволодіння професією. Одним із критеріїв, що ілюструє важливість підготовки якісних кадрів є фактор відповідальності до здійснення професійної діяльності.

Професійна готовність виражається передусім в тому, щоб оперативні приймати доцільні рішення у постійно мінливих умовах, беручи на себе відповідальність як за сам процес, так і за наслідки тих чи інших дій. Багатогранність розуміння психологічного концепту «здатність діяти професійно» зумовлює диференціювання власної глибинної суб'єктивності відносно сприйняття навколишньої дійсності. Такий підхід у розумінні інтернального та екстернального типу світосприйняття дозволяє аналізувати комплексність чинників, що формують структуру оцінкових компонентів системи профвідбору.

В психологічній літературі накопичений великий матеріал з вивчення професійної діяльності економістів, де ставиться питання про взаємовплив теоретичних знань і практичного досвіду працівника з точки зору розвитку не тільки його мислення, діяльності, творчого потенціалу, але і особистості в цілому. Для професійної діяльності фінансистів, менеджерів характерним є — високий рівень відповідальності, насиченості та напруженості [1,4].

Отже, проблемою представленого дослідження виступає вивчення відповідальності фахівців як найважливішої умови їх професійного зростання. У психологічній літературі відчувається дефіцит у подібних дослідженнях, які, є необхідними, бо їх результати можуть допомогти вирішувати проблемні питання формування готовності до професійної діяльності. Актуальність представленого дослідження ще й в тому, що проблема формування готовності не стала частиною професійної підготовки майбутніх економістів, має як недостатнє як теоретичне, так і практичне обґрунтування.

Мета дослідження — виокремити психологічні особливості формування відповідальності у системі професійного відбору.

Зазначається, що необхідною умовою успішного оволодіння професійною майстерністю є досить високий розвиток вміння чинити відповідально. З іншої сторони, готовність фахівця до здійснення професійної діяльності, розуміється нами як цілісний системний конструкт, реалізований через потреби і здібності, детерміновані суспільними вимогами до професії.

Дослідження проблеми психологічної готовності фахівця до діяльності (в контексті структурування чинників професійної придатності) знаходимо в роботах Б.Г. Ананьєва, Г.О. Балла, О.О. Бодальова, Б.С. Братуся, Н.Ю. Волянюк, В.І. Гордієнко, Є.О. Клімова, Л.М. Карамушки, С.Д. Максименка, Л.М. Мітіної, Л.А. Снігур, Т.С. Яценко та інших. Так, професійно-особистісний ріст студента забезпечується через трьохрівневу «призму готовності»: морально-психологічну, змістовно-інформаційну та операційно-діяльнісну. На цьому наголошують Ю.К. Бабанський, Є.В. Бондаревська, В.А. Сластенін. Вивчення змісту та структури професійно-придатності ведеться в рамках професійно-компетентнісного підходу такими психологами як І.Д. Бех, О.А. Дубасенюк, В.І. Лозова, Н.Г. Ничкало, С.І. Подмазін, О.Л. Пруцакова та ін.

Однак на сьогодні сам підхід в розумінні поняття «професійний відбір» потребує комплексного розгляду, оскільки й бачення успіху в професії все більше ускладнюється різнорівневими показниками. Аналітичною перспективою виступає вивчення питання відповідальності особистості, як фактору готовності до професійної діяльності в аспекті формування атрибуції успіху, механізму цілепокладання, інтернально-екстернального світобачення «життєвих світів».

Ряд авторів (М.Н. Берулава, Є.П. Ільїн, В.М. М'ясищев) відмічають, що професійна відповідальність здебільшого пов'язана з локусом контролю та успішністю в системі професійної діяльності. Розвиваючи її, в особистості з'являються навички прогнозування, цілепокладання; відбувається процес формування життєвих і професійних планів в найближчому і віддаленому майбутньому; розвиваються вольові якості майбутніх фахівців; верифікується ціннісно-мотиваційна позиція в процесі професійного становлення. Так, Е. Фром зауважує, «Слово «відповідальність» втратило свій початковий зміст і використовується звичайно як синонім обов'язку. Обов'язок — поняття із сфери несвободи, тоді як відповідальність — поняття із сфери свободи». Різноманітність зовнішніх і внутрішніх аспектів «вміння дати відповідь» в подальшому впливає на систему вибору професійно-орієнтованих стратегій поведінки індивіда загалом та уявлення успіху в конкретизованій діяльності як такого, зокрема.

Вивчення відповідальності особистості, як основного критерію системи профвідбору, безпосередньо пов'язане з дослідженням локусу контролю. Науковцями доведено (А. Налчаджян, Хекхаузен), що екстернальність чи інтернальність прямопропорційні до відчуття задоволеності, відчуття успіху в професійній діяльності.

На емпіричному рівні для вивчення даного феномену застосовано методику дослідження рівня

суб'єктивного контролю (РСК) Є. Бажин, Є. Голінкіної, О. Еткінда. Адапована до російської вибірки шкала локусу контролю передбачає: відмінність між людьми за спрямованістю локусу контролю на екстернальний і інтернальний вектори; локус контролю характеризується типовістю приписування на всі життєво важливі ситуації, що трапились з індивідом.

Процедура дослідження за методикою РСК відбувалась на досліджуваних 180 осіб серед яких студенти 1-х та 5-х курсів Мукачівського державного університету різних спеціальностей. Результати порівняння отриманих даних подаються на рис 1.

Як видно з рис. 1, істотно відрізняються від норми ($X_{\text{норм}} = 5,5$) шкали Із, Іс, Ім $X_{\text{сеп}} = 3,81$. Екстернальна орієнтація за шкалою Із $X_{\text{сеп}} = 4$ ($\sigma = 1,20$) свідчить про загальний низький рівень суб'єктивного контролю. Студенти-першокурсники переважно не вважають себе здібними контролювати події, ситуації, власне життя. У студентів 1-го курсу, спостерігається достатній рівень ідентифікації своїх досягнень з критеріями успішності в сім'ї, що в свою чергу, стимулює до інтернального типу сприйняття відповідальності в сфері сімейних стосунків ($Ic X_{\text{сеп}} = 6,28$ ($\sigma = 1,65$)).

Низьким показником характеризується шкала Ім $X_{\text{сеп}} = 3,81$ ($\sigma = 1,26$). Це можна про тлумачити як недостатню віру у власне вміння активно формувати своє коло спілкування. За таких умов досліджувані не використовують наявних соціальних ресурсів, не отримують необхідну соціальну підтримку, джерелом якої є саме міжособистісні стосунки. Середні показники суб'єктивного рівня відповідальності наводяться на рис. 2.

Як бачимо, студенти випускних курсів виявляють досить значні відхилення від норми за шкалами

Із $X_{\text{сеп}} = 3,76$ ($\sigma = 1,03$), Ін $X_{\text{сеп}} = 3,48$ ($\sigma = 1,20$), Ів $X_{\text{сеп}} = 3,67$ ($\sigma = 1,26$). Шкала Із є стрижневою в даній методиці. Порівняно з першим курсом спостерігається зниження загального рівня інтернальності, що, як правило, тягне за собою дисгармонію в цілісному механізмі цілепокладання, мотивації, самоідентифікації. Значення Ін студентів характеризує досліджуваних як таких, що схильні приписувати відповідальність за неуспішні події іншим людям чи вважати їх результатом невезіння. А це, в свою чергу, не дозволяє повноцінному формуванню Я-успішного як в загальному, так і в професійному контексті. Шкала Ів визначає інтернально-екстернальний вектор, що складається в контексті виробничих відносин. Тут прослідковується логічний зв'язок з двома вище описаними шкалами. Адже низький показник значень за даною шкалою характеризує схильність у студентів 5-го курсу приписувати більш важливе значення зовнішнім обставинам — керівництву, товаришам по роботі, везінню-невезінню.

Отже, на основі отриманих результатів, можна зробити висновок про те, що у студентів старших курсів спостерігається значний зсув у напрямку екстернального контролю, що в цілому негативно позначається на формуванні рівня відповідальності та тягне за собою неготовність особистості до розвитку професійно-важливих якостей майбутніх фахівців взагалі та психологічної стійкості зокрема. Адже, якщо у професійній діяльності розраховувати на інших, на зовнішні обставини, то і будь-який неуспіх переживається більш болюче, сприймається як «велика несправедливість щодо себе». Іншими словами, психологічний факт перенесення відповідальності на інших людей сприяє розвитку синдрому емоційного вигорання.

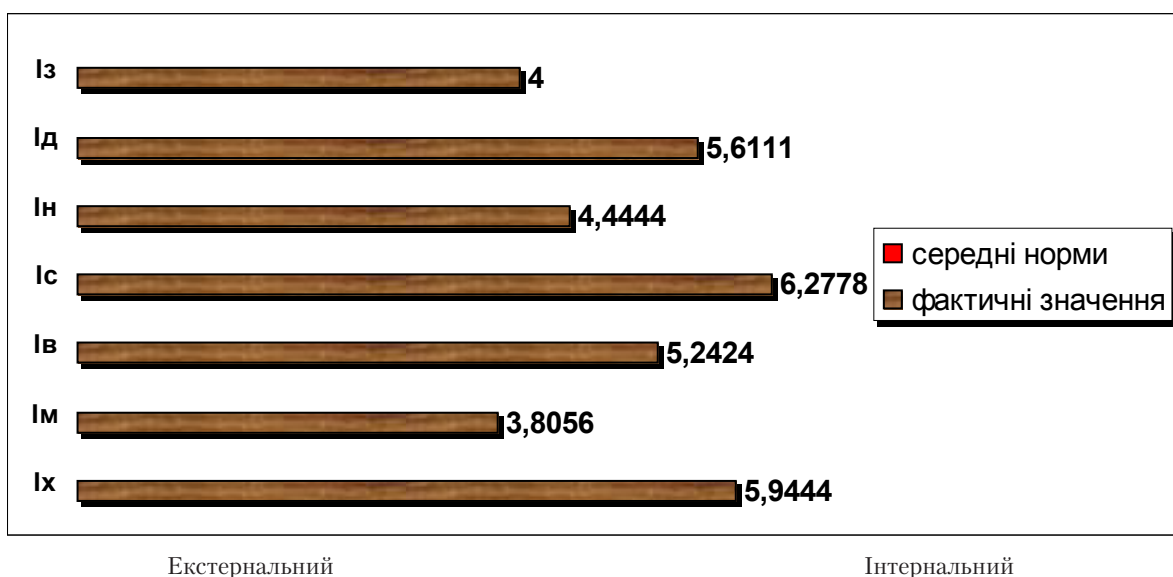

Рис. 1. Показники отримані за методикою РСК (рівень суб'єктивного контролю) студентів 1-го курсу

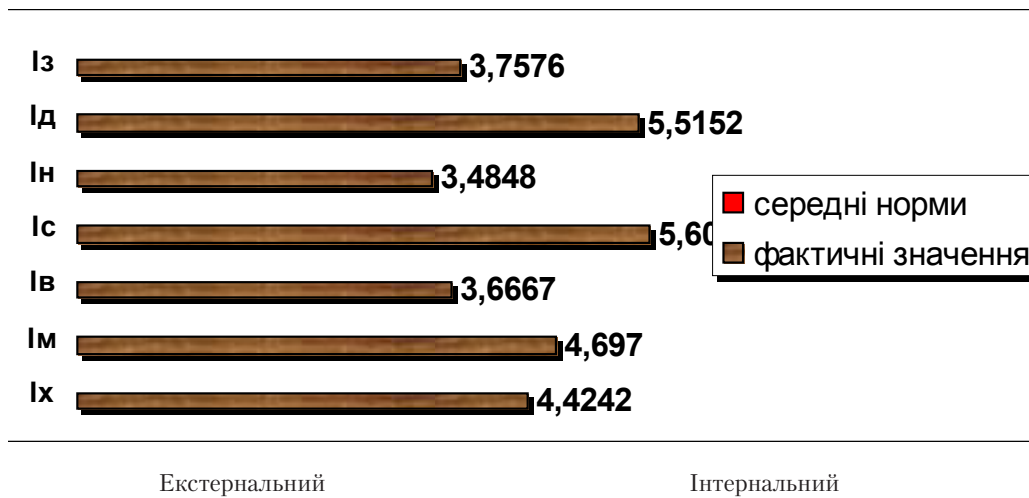

Рис. 2. Показники РСК студентів 5-го курсу

Проведений теоретичний аналіз зазначених емпіричних досліджень, що стосуються теми профвідбору, підтверджує той факт, що відношення особистості до виконуваної діяльності в майбутньому є прямопропорційним ступеню усвідомлення індивідом обов'язків і оволодінням усвідомленими завданнями у процесі формування готовності до професійної діяльності. Таким чином, слід підкреслити, що процес якісного становлення суб'єкта професійної діяльності та розвиток його професійного майбутнього багато в чому залежить від розвитку рівня відповідальності. Об'єктивізація виявленого загального рівня локусу контролю оцінки психологічних особливостей досліджуваних в ситуації профвідбору сприяє підвищенню достовірності діа-

гностики професійно-важливих якостей індивіда. Це розкриває нові перспективи в професійному відборі спеціалістів будь-якої сфери діяльності людини.

Результати емпіричного дослідження дозволили виокремити якості особистості, які впливають на формування відповідальності. Отримані результати дослідження також свідчать про необхідність систематичної роботи зі студентами щодо розвитку відповідальності уже під професійної підготовки. В першу чергу — це комплексна робота психолога на протязі всього навчання у ВНЗ. Одним із активних методів формування відповідальності може бути тренінг емоційної саморегуляції, що і буде перспективою подальшого дослідження.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф // науч. ред. Л. И. Евенко. — М. Экономика, 1989. — 519 с.
2. Психология / Учебник для экономических вузов // Под. общ. ред. В. Н. Дружинина. — СПб.: Питер, 2000. — 672 с.
3. Субботин В. Е. Контроль и планирование поведения / В. Е. Субботин // Современная психология: Справочное руководство / под ред. В. Н. Дружинина. — М.: Инфра-М, 1999. — 687 с.
4. Файоль Анри Общее и промышленное управление / Анри Файоль. — М.: Контроллинг, 1992. — 111 с.
5. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен // пер. с нем. под ред. Б. М. Величковского. — М.: Педагогика, 1986. — 406 с.